

תוכן עניינים

מבוא עמ' 1

סקירת ספרות

אלימות ואלימות בית ספרית - הגדרות עמ' 2

אלימות בבתי ספר בישראל עמ' 2

ההשלכות של תופעת האלימות בבתי הספר ודרכי התמודדות עמ' 3

סיכום עמ' 5

ביבליוגרפיה עמ' 6

מבוא

תופעת האלימות בבתי הספר תועדה כבר במאה ה-17, אך חקר התופעה התפתח רק בעשורים האחרונים בלבד, משנות השמונים של המאה העשרים. בישראל התפתח המחקר בנושא אף מאוחר יותר, ורק בשנות האלפיים הוא החל להיבחן באופן ממוסד (יבלון, 2011, עמ' 169). האלימות בבתי הספר נחשבת לבעיה חברתית אוניברסלית, אשר פוגעת בסביבה האנושית והפיזית גם יחד, ומשפיעה גם על הקורבנות הישירים וגם על הקורבנות העקיפים אשר עדים לה, הן מבחינה פסיכולוגית והן מבחינה חברתית ולעתים אף התפתחותית. בעשורים האחרונים חלה עלייה ברמת האלימות בבתי הספר בישראל ובעולם, כאשר בתי הספר נתפסים כאלימים ומסוכנים יותר מאשר בעבר.¹

תופעת האלימות קיימת בכל מדינות העולם ברמות שונות, כאשר שלושה מכל ארבעה תלמידים בכל העולם מחשיבים עצמם כקורבנות או קורבנות פוטנציאליים לאלימות. ישראל, לפי מבחני טימס, עומדת במקום השמיני ברמת האלימות הגבוהה, כאשר קרובות אליה ברמת האלימות הן המדינות קוריאה ואוסטרליה.² אלימות בבתי הספר פוגעת לא רק במעורבים בתקרית האלימה, אלא גם בחברת התלמידים והמורים, ואף משפיעה על התפתחותה וציביותה של כל החברה. כמו כן, תופעת הבריונות, שהיא חלק מהאלימות המתרחשת בבתי הספר, מהווה את אחד הגורמים המרכזיים לתחושת חוסר הביטחון במוסדות החינוך, כאשר מרבית התקריות אינן מדווחות למשטרה או להנהלת בית הספר.³

בעבודה זו בחרתי לבחון את תופעת האלימות נגד תלמידים בבתי הספר בישראל. בהקשר זה, יש לציין כי האלימות בבתי הספר אינה מנותקת מהאלימות בחברה הישראלית, אשר מתרחשת בתוך המשפחה, במקומות בילוי, במגרשי ספורט, בפוליטיקה ואפילו בעולם הווירטואלי. בהתאם לכך, מושפעת ומתעצמת גם האלימות בבתי הספר. עקב כך חשוב למצוא דרכים לצמצום האלימות ולקידום תחושת הרווחה והביטחון של התלמידים והצוות החינוכי כאחד.

על מנת לבחון את הנושא, אעשה שימוש במחקרים שנערכו בשנים האחרונות וחקרו את תופעת האלימות בבתי הספר. בתחילה אגדיר את מושג האלימות והאלימות הבית ספרית, ואבחן את השפעותיה על התלמידים. בהמשך, אסקור את תופעת האלימות בבתי הספר בישראל, יסודיים ותיכונים, ואבחן אילו סוגי אלימות עיקריים מתקיימים בבתי הספר. לבסוף, אבחן את ההשלכות של האלימות על התלמידים והצוות החינוכי ובאילו דרכים הם ומערכת החינוך מתמודדים עמה. כדוגמה, אציג את תכנית "צמיחה אישית בקהילה אכפתית", תכנית אשר פותחה ויושמה בבתי ספר יסודיים בעיר פתח תקווה. לבסוף אסכם ואציג את עמדותי בנושא.

¹ ראובני, ת. (2011), "אלימות בקרב תלמידים בבית הספר היסודי - שכיחות, השפעה ודרכי ההתמודדות של קורבנות האלימות", בתוך: עורכים (חנה עזר, יצחק גילת, רחל שגיא), "אני מרגיש לבד לגמרי בסיפור הזה" - התמודדות צעירים בישראל עם מצבי לחץ ומצוקה, הוצאת מכון מופ"ת, עמ' 135.

² הורוביץ, ת. (2008), "אלימות יום-יומית בבית הספר - פרט מול חברה", דפים 46, כתב עת לעיון ולמחקר בחינוך, עמ' 12.

³ גימשי, ד., נאמן-חביב, ו. (2015), "היבטים סביבתיים של אלימות במוסדות חינוך והשפעתם על תחושת הביטחון של התלמיד", זמן חינוך 1, עמ' 72-73.

סקירת ספרות

אלימות ואלימות בית ספרית - הגדרות. המושג "אלימות" עוסק בתחום של פעולות מזיקות אשר נעשות על ידי אדם אחד או יותר ופוגעות באדם אחר או בחברה (הורוביץ, 2008, עמ' 11). מדובר בפעילות אנטי הומנית, אשר חורגת מגבולות הנורמות החברתיות, ונושאת מטען שלילי מובהק שמטרתו לפגוע בזולת או ברכושו באופן ישיר או עקיף, תוך שימוש בכוח פיזי, מילולי או מנטלי. אלימות בבית הספר מוגדרת כהתנהגות מכוונת שמטרתה לפגוע, רגשית או פיזית, באנשי בית הספר, ברכושם או בציוד בית הספר.⁴

האלימות בבית הספר באה לידי ביטוי בכמה דרכים: ילדים מול ילדים, הצוות החינוכי כלפי התלמידים וההפך, והורים כלפי הצוות החינוכי או התלמידים. בנוסף, האלימות יכולה להיות אישית או קבוצתית. חמישה דפוסים של אלימות נפוצים בבתי הספר והם: אלימות פיזית, אלימות מילולית, אלימות רגשית, אלימות מינית ואלימות כלפי רכוש פרטי, כמו גנבה והשחתה של ציוד אישי.⁵

באופן עקרוני, ניתן לחלק את האלימות בבית הספר לשני סוגים: אלימות אינדיבידואלית, אשר נובעת מקשייו של הפרט להסתגל, ואלימות בית ספרית, אשר מתרחשת כאשר המערכת כולה אינה רגועה והתפקוד שלה לקוי. בשנים האחרונות, מתמקדת הספרות המחקרית במושג "בריונות", אשר לו שני מאפיינים מרכזיים: פגיעה באדם לטווח זמן ממושך ובאופן חוזר ונשנה והפעלה של כוח בצורה בלתי מאוזנת. מעשים של בריונות כוללים: הכאה, תקיפה מינית, הטרדה, העלבה, הצקה, איומים כלפי מורים ותלמידים, כינויי גנאי, חרם, ונדליזם וסחיטה. למרות שהבריונות נחשבת לאלימות אינדיבידואלית, בפועל היא מעצבת את האקלים הבית ספרי, אשר מאופיין באווירה מאיימת, פחד, אדישות וחוסר אמון של התלמידים במורים ובהנהלה.⁶

לחשיפה לאלימות יש השפעות מזיקות, והיא פוגעת בזכותם של ילדים ונוער להתפתחות פיזית ונפשית מיטבית בזמן הפגיעה, ועלולה גם לפגוע בהתפתחותם בעתיד. האלימות משפיעה הן על התוקפן, הן על הקורבן הישיר והן על הצופים מהצד, כאשר לעתים התוקף הוא זה אשר מרגיש כקורבן והקורבן עלול להפוך לתוקפן. מעבר לתוקפן ולקורבן קיים מעגל נוסף בו נמצאים הצופים מהצד, אשר עשויים להיות ניטרליים או מעורבים רגשית ולהצטרף לאחד הצדדים. החשיפה לאלימות משפיעה גם על אותו מעגל חיצוני, כאשר היא עלולה לגרום לעדים מהצד לפחד ולחשש.⁷

אלימות בבתי ספר בישראל. רמת האלימות בבתי הספר בישראל היא חמורה הן במונחים מוחלטים והן במונחים יחסיים. כך למשל, בסקר שנערך על ידי ארגון הבריאות העולמי ב-28 מדינות נמצא כי רמת האלימות הבית ספרית בישראל גבוהה מזו שבארצות הברית, מדינות שהדימוי הציבורי שלהן הוא אלים. ממצא נוסף מדאיג הוא כי בדרך כלל בית הספר מהווה את זירת האלימות העיקרית בקרב ילדים ובני נוער, יותר מהמועדונים, המרכזים הקהילתיים ומגרשי הספורט.⁸

ואכן, מחקרים אחרונים מראים כי תלמידים בישראל חשופים לאלימות באופן יומיומי. כך למשל, 40% מהתלמידים בכיתות ד'-י"א היו קורבנות למעשי בריונות, הצקות או הטרדות בשטח בית הספר. כ-80% מהתלמידים מדווחים שנפגעו מאלימות מילולית, כמו קללות וקריאה בשמות גנאי, 65% דיווחו שהיו קורבן

⁴ ראובני, שם, עמ' 136-137.

⁵ ראובני, שם, עמ' 137.

⁶ גימשי, נאמן-חביב, שם, עמ' 72-73.

⁷ ראובני, שם, עמ' 137-139.

⁸ גימשי, נאמן-חביב, עמ' 75.